

Xosé Neira Vilas

MEMORIAS dun neno labrego

Edicións do Castro
narrativa

"Memorias dun neno labrego"
Edicións do Castro.

PILAR SAMPEDRO MARTÍNEZ

Mestra e pedagoga.

Estudosa da literatura infantil, formou parte de xurados de certames deste xénero e do consello de redacción da revista *Fadamorgana*. Ten colaborado na elaboración de antoloxías de literatura infantil e xuvenil galega (*Tropel de*

marmolubios, *Los habitantes de la cabaña*, *Os ecos do bilurico*) así como na *Guía didáctica para a posta en escena de "As laranxas máis laranxas de todas as laranxas"*. Ten publicado libros de texto e traballos sobre Avilés de Taramancos e Francisco Añón.

A HUMILDADE DUN CLÁSICO

UNHA VISIÓN DE NEIRA VILAS DENDE A ESCOLA

Pilar Sampedro Martínez

A modo de *patchwork*, quixera achegar unha serie de anotacións relacionadas coa obra e a vida de Neira Vilas. Coma os anacos que, puntada tras puntada, constrúen a colcha, así quero eu deixar que as ideas se pousen no papel e vaian esculpindo a imaxe do escritor, nun retrato máis ético que estético, nuns apuntamentos que queren deterse nos valores que lle son consubstanciais.

Moito se ten estudado xa a obra do autor e ninguén dúbida da súa calidade, tanto da escrita para adultos como para nenos, tanto a poesía como a prosa, a crónica, o ensaio, o libro de memorias, a novela ou o relato, o resultado da investigación ou da creación, a tradución ou recompilación... Todo o conxunto forma parte do patrimonio cultural deste país e fai do escritor un clásico asumido pola sociedade. O feito de que un dos seus libros, *Memorias dun neno labrego*, sexa o máis lido da nosa literatura, o máis vendido e o máis traducido converten o

seu autor nun home popular e recoñecido por pequenos e grandes. Unha vida chea de avatares e plena en si mesma, polas opcións adoptadas ao longo dun tempo demorado, fan del un ilustre prócer que se move coa humildade dun labrego.

Unha imaxe volve a min unha e outra vez: o día no que os trescentos setenta e catro responsables das bibliotecas escolares máis activas de Galicia reciben a Neira Vilas no Palacio de Congresos. Nas mans de boa parte do profesorado había unha cámara ou un móbil que quería recoller o instante, coma os flashes que –naquel momento cito– iluminaran a toma de posesión do presidente Obama, daquela, cando as esperanzas aínda estaban intactas. Os ensinantes eran conscientes de que estaban ante un clásico vivo que, ademais, representaba o momento inaugural da literatura xuvenil galega. De aí que este artigo queira recoller os valores que dende a cidadanía, pero espe-

cialmente dende a escola, apreciamos, e no nome desa escola, quixera mostralos e recoñecelos para que saiba o que supuxo para nós.

Coma aqueles flashes ou coma os retallos, deixarei que acudan a min imaxes e ideas...

O primeiro que destacaría é o feito de estarmos ante un autodidacta. El é froito do seu tempo e da situación social; pertence a unha familia que non pode mantelo na escola por moito tempo, polo que se ve obrigado a deixala aos catorce anos e comezar a traballar fóra da casa aos quince. Non obstante, este feito

Neira Vilas acompañado de seus pais e irmáns María, Xesús, Mercedes, Santiago, Manuel e Carme.

nin motiva o abandono das inclinacións culturais dun mozo asinado e reflexivo, como Balbino, que por estes anos escribe os seus primeiros versos e realiza teatro; nin impide que continúe a súa preparación, primeiro por correspondencia e posteriormente por libre ou acudindo á universidade, levado, sempre, por ese afán de saber que lle é consubstancial.

Tamén é temperá a súa afección á lectura que o acompañará ao longo do tempo. Sabe do importante que ela é na formación dos cidadáns e, ademais de ler con verdadeira fruición, traballa na construción de lectores desde as primeiras idades: escribindo, agasallando libros e mesmo mobles que sexan cimentos das bibliotecas persoais, cedendo libros ás asociacións ou creando lectores na biblioteca da súa Fundación. Neira Vilas é consciente da necesidade de que os nenos lean e o fagan en galego, tal e como llo fai saber a Fernández del Riego desde a Arxentina para que Galaxia o teña en conta. Nesa labor continúa, como pode verse na convocatoria dos premios de literatura para a infancia: *Arume* (poesía) e *Estornela* (teatro), nun intento de apoiar aqueles xéneros menos vi-

sibles pero fundamentais na formación dos pequenos lectores.

Estamos ante un activista do libro en xeral, pois non podemos esquecer que xa na Arxentina e xunto con Anisia Miranda, creou a promotora, distribuidora e editora do libro galego *Follas Novas*.

O compromiso coa lectura e co libro lévano a recoller o papel dos mestres como mediadores nas súas obras. Así, en *De cando o Suso foi carteiro*, podemos citar: "Toma, para que te ententeñas –dixo o mestre, ó tempo que poñía nas mans do rapaz un libro moi feituco. ¡Éran os contos dos

Estamos ante un autodidacta. El é froito do seu tempo e da situación social; pertence a unha familia que non pode mantelo na escola por moito tempo, polo que se ve obrigado a deixala aos catorce anos.

irmáns Grimm!". Cando volven atoparse, mestre e neno falan deses contos de maneira informal, empregando os libros como tema de conversa. O protagonista de *Aqueles anos do Moncho*, tamén descobre ese tesouro das mans da mestra "(...) e doña Rosa faloulle, non digas nada, vén, aquí hai algúns libros que...; e abreu a lacena de pau a pau. Había moitos, do trinque, postos en ringla e de lombo coma ladrillos nunha parede, anos enteiros alí, no escuro, sin que ninguén os lese. Quedouse aloleado. Doña Rosa púxolle nas mans *Corazón* e *Cuentos de Andersen*. Tería que coidalos e devolverllos

Neira Vilas ha de emigrar, igual que moitos outros galegos, tal e como se reflicte decote nos seus libros; semella que só marchando, fuxindo da realidade desta terra escura dos anos corenta, se poderá ampliar o horizonte vital. Chega a Bos Aires en 1949 e compaxina diferentes traballos cos estudos. É un mozo que garda a lembran-

za da aldea que aquí deixa e que converterá en materia literaria, igual que fará ficción e investigación sobre a emigración e a pegada de Galicia en América. Estes dous ámbitos: o labrego da Galicia rural e a emigración en América son o núcleo da súa obra, pois el, igual que Alejo Carpentier, escribe do que coñece, nun exercicio de autenticidade constante.

Na emigración, no Centro Galego de Bos Aires, xunto cos intelectuais exiliados (Seoane, Dieste, Blanco Amor, Lorenzo Varela, ...) descobre a Galicia silenciada, toma conciencia da realidade e convértese nun activista da dignidade humana e da identidade galega: participa nas *Mocedades Galegas*; escribe no seu voceiro, *Adiante*; colabora na organización do *Congreso da Emigración Galega*; crea *Follas Novas*... Posteriormente, pasa a residir en Cuba onde apoia a revolución; funda a Sección Galega do Instituto de Literatura y Lingüística de la Academia de Artes de Cuba e continúa traballando pola cultura galega e a súa relación con este país... Desa maneira, Neira Vilas intégrase no grupo que formaron os exiliados e os mellores emigrantes, aqueles que construíron escolas, bibliotecas, himnos e bandeiras; os que non foron ananos, na voz de Celso Emilio Ferreiro, e os que fan grande o país creando riqueza, como Seoane e Díaz Pardo.

Non nega o lugar de onde procede senón que – polo contrario – recoñéceo continuamente, como podemos ver en toda a obra que sitúa en Galicia, especialmente nas *Charamuscas*: *Lar*, *Nai* e *Pan*. Neses pequenos textos, case líricos, evoca o mundo que lle é propio: o rural, labrego e da Galicia interior. A esta paisaxe remata volvendo, á súa aldea, *Gres*, para crear na casa familiar a fundación que leva o seu nome. Ademais de compenetrarse cos lugares faino coas clases populares, pois é delas das que escribe e é a súa óptica a que asume.

Identifícase co país, Galicia, e coa súa lingua, o galego; nela escribirá toda a obra, e nela verterá obras doutras linguas. Escribe en galego fóra de Galicia, na emigración, e nese idioma publica o maior *best seller* desta literatura. O emprego, voluntario, da lingua que lembra sérvelle para retratar o mundo que deixou; unha lingua sinxela e popular, de doada comprensión para aqueles que non están acostumados a ler nela a pesar de falala. Unha lingua ligada á tradición fronte aos movementos de experimentalistas que chegan a unha parte moi pequena da so-

Neira Vilas é consciente da necesidade de que os nenos lean e o fagan en galego, tal e como llo fai saber a Fernández del Riego desde a Argentina para que Galaxia o teña en conta.

cidade. Así é a súa maneira de dirixirse á colectividade, mediante unha escrita que semella carecer de grandes pretensións de estilo e que se apoia nas profundidades do sentir e o pensar, na sinxeleza e a humildade, para entregarse como auga para sedentos.

A existencia da realidade diglósica queda reflectida tamén nas obras de literatura infantil e xuvenil: Ruliño, en *O cabaliño de buxo*, remata o libro coa pregunta: “¿Por que o mestre non fala coma nós?”, da mesma maneira que o protagonista de *Aqueles anos do Moncho* opina: “na fala de cada día debера ser todo... O castelán é para nós como un chaleque ou unha bufanda, unha roupa chusca, pero roupa non corpo; algo de por fóra”. En *Memorias dun neno labrego* o xudío enfróntase ao mestre andaluz dicíndolle: “Se non entende váiase para o seu país. Nós non imos trocar de lingua” e Balbino apunta na descrición da nova mestra: “E fala galego connosco”, un xesto merecente de gratitude.

Anisia e Neira Vilas nunha mostra bibliográfica de Otero Pedrayo organizada pola editorial "Follas Novas".

Neira lee o seu "brindis" na clausura do Primeiro Congreso da Emigración Galega.

Na emigración, no Centro Galego de Bos Aires, xunto cos intelectuais exiliados (Seoane, Dieste, Blanco Amor, Lorenzo Varela,...) descobre a Galicia silenciada, toma conciencia da realidade e convértese nun activista da dignidade humana e da identidade galega: participa nas Mocidades Galegistas; escribe no seu voceiro, *Adiante*; colabora na organización do Congreso da Emigración Galega; crea *Follas Novas*...

Ao igual que Balbino, Neira Vilas escribe. O neno fai-no para baleirar –no caderno– todo o que sente, todo o que non pode compartir cos demais, porque non o com-

exemplo de literatura fantástica no que a amizade, a convivencia e a solidariedade son protagonistas. A importancia que lle concede a estes motivos queda patente cando

Non podemos esquecer que xa na Argentina e xunto con Anisia Miranda, creou a promotora, distribuidora e editora do libro galego *Follas Novas*.

prenden. O autor plasma a vida deses rapaces que traballan como se fosen adultos e seguen a xogar esquecendo as penurias; eles son vítimas dunha dobre explotación: por pobres e por pequenos. Recupera o neno que foi para facelo universal, para que nel se poidan ler os rapaces de calquera lugar do mundo, nos seus pensamentos e nos seus pesares, na ilusión e na relación cos maiores. Se ben nun primeiro momento son os cativos os que acollen a súa obra, escrita para adultos, e a converten nun clásico xuvenil (tal como acontece cos canons literarios), máis tarde escribe pensando neses destinatarios. Faino da man de Anisia, aprendendo dela e asumindo que escribir para a infancia ten maneiras propias e non ha de facerse de calquera xeito. A dedicación aos máis novos é un sinal de identidade deste autor: dedicación na escrita, nos encontros, no traballo na revista *Zunzun...*; en definitiva, na atención que sempre lles presta.

Por outra banda, cómpre subliñar a presenza dos valores nas súas obras. *O espantallo amigo* é un

A existencia da realidade diglósica queda reflectida tamén nas obras de literatura infantil e xuvenil: Ruliño, en *O cabaliño de buxo*, remata o libro coa pregunta: "¿Por que o mestre non fala coma nós?".

Portada de "*O cabaliño de buxo*".
Edición do Castro 1971.

Portada de "*Espantallo Amigo*".
Edicións Celta 1971.

o propio boneco se presta a desaparecer para que uns pobres rapaces poidan abrigarse coas súas roupas. Os demais libros están inmersos nun realismo cru, no que o autor mostra un mundo duro e toma unha opción que se fai evidente en *Memorias dun nenos labrego*: a da rebelión. Esa pedra, que sae da man de Balbino para golpear a fronte do fillo so señor, semella que vai no aire a través do tempo igual que facía o óso que lanza o mono ao comezo do filme *2001 Odisea no espazo*, de Kubrick; unha pedra que nos lembra a do pequeno David fronte ao xigante Goliat ou á que empuñan aos nenos palestinos defendéndose do exército israelí. Nesa rebeldía vai á busca da dignidade, mesmo pasando por riba da xente á que máis se lle quere, como fai Balbino con seu pai.

Outro dos valores que cómpre destacar nestas obras é a memoria que se garda dos costumes, o folclore, as festas cíclicas, os labores da aldea,... a modo de espello do tempo, o autor –por veces etnógrafo– recolle o que se pode perder para ser conservado. El é quen de manifestar o que sentimos ante a descuberta das inxustizas que doen sobre todas as cousas; os loitos que nos puxeron na roupa mentres se escoitaban as festas ao lonxe; a escola noutra lingua; a sensación de que o noso carecía de valor... Emocións que se mesturan ao presentar os xoguetes e os contos que nos alegraban os días, o afecto dos avós, os animais acompañándonos e formando parte do noso mundo, a natureza sorprendéndonos cos seus cambios...

O espantallo amigo é un exemplo de literatura fantástica no que a amizade, a convivencia e a solidariedade son protagonistas.

En resumo, os valores, acompañando vida e obra, constando o compromiso do autor coa humanidade e a sociedade en xeral, con Galicia e co galego, coa parte máis débil desa Galicia –a rural–, coa máis desprotexida naqueles tempos de posguerra –a infancia–, cos galegos fóra do país –a emigración–...

Ao igual que os pequenos retallos de tea nos van quedando na caixa da costura, tamén nos quedan por enfiar moitos comentarios. Demasiados. Quixeramos seguir falando da coherencia deste autor e de como engrandece este país ao agradecer os recoñecementos á súa obra porque o son á nosa lingua, pero debemos rematar. Para facelo, quixera devolverlle aquela caixiña que Balbino atopara no *rebusque* e lle levou a riada. Nese pequeno tesouro está o que sentimos os lectores das súas obras, como nos reconfortaron e nos fixeron crer en nós mesmos, como nos permitiron identificarnos, como converteron o común no propio e o local no universal. Estes motivos son os que xustifican que sigamos pasando eses libros de man en man; a nosa pretensión consiste en que este "home da súa terra e do seu tempo" continúe sendo un referente para as xeracións da nosa e outras terras e outros tempos.